

ἀρχῆς τῶν φησικῶν δικαιωμάτων, ἤτοι τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀτόμου τὸ μὲν, καὶ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας τὸ δέ, παραμένει κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἄλυτον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦλάχιστον τῆς συμβατικῆς ἀρχῆς. Ἐκτὸς ἐὰν συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀντινομία αὕτη λύεται διὰ τῆς πλήρους ἀπορροφῆσεως τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Ὡς μέσον συμβιβασμοῦ τῶν ἀνωτέρω θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ χρησιμεύσῃ τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὁμως οὐχὶ τοῦ *pactum unionis*, ἀλλὰ τοῦ *pactum subiectionis*, συναπτομένου μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν ὁ λαὸς ἀπηλλοτριώσεν ἅπαντα ἠὲ ὠρισμένα δικαιώματα αὐτοῦ ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους.

Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔδει ἐκάστοτε νὰ ἔχωμεν αὐτοῦσιον τὸ κείμενον τοῦ κοινωνικοῦ τούτου συμβολαίου. Τοιοῦτον ὁμως ἀρχικὸν συμβόλαιον δὲν ὑφίσταται. Τὰ δὲ Συντάγματα¹ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κοινωνικὰ συμβόλαια, καθόσον ταῦτα συντάσσονται συνήθως καὶ ψηφίζονται ὑπὸ ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, ἐκλεγμένων μάλιστα πολλάκις οὐχὶ κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀμέσου καὶ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ὅσάκις δὲ ὑποβάλλονται ταῦτα ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ λαοῦ, ψηφίζονται κατὰ πλειοψηφίαν, ἐνῶ θὰ ἀπητεῖτο, ὅπως θεωρηθῶσιν ὡς ἀρχικὰ κοινωνικὰ συμβόλαια, παμψηφία².

§ 3. Ἡ θεωρία τῆς διηρημένης κυριαρχίας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν τῆς διηρημένης ἢ ἀτομικῆς κυριαρχίας ὁ λαὸς θεωρεῖται κατὰ τρόπον ἀτομιστικὸν καὶ μηχανικόν, δηλαδὴ ὡς ἀριθμητικὸν ἀπλῶς σύνολον ἀτόμων *ut singuli*, ἅτινα, καίπερ ἐνούμενα εἰς σύνολον, διατηροῦσιν οὐχ ἧττον τὴν ἀτομικότητα αὐτῶν, τῆς ἐνώσεως ταύτης ἀποτελούσης ἀπλοῦν μηχανικὸν κατα-

¹ Βλ. ἀνωτέρω, τεῦχος Α', σελ. 113 κ.έπ.

² *Du contrat social*, l. I, ch. V: « Qu'il faut toujours remonter à une première convention... La loi de la pluralité des suffrages est elle-même un établissement de convention, et suppose, au moins une fois, l'unanimité ».

σκεύασμα, μὴ ἀλλοιοῦν τὴν ὑπόστασιν τῶν ἀπαριζόντων ταύτην ἀτόμων. Θεωρεῖται ἐνταῦθα ὁ λαὸς ὡς plebs, ὡς πλῆθος ἀνοργάνωτον ἐξατομικευμένων προσώπων¹. Ἡ γενικὴ βούλησις κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην θὰ ἐξισοῦτο πρὸς τὸ ἄθροισμα τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐν τῇ γενικῇ βουλήσει θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀνεύρη ὡς στοιχεῖα συστατικὰ ἀθίκτους πάσας τὰς ἀτομικὰς βουλήσεις μετὰ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν.

Ἡ κυριαρχία κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ἀφηρημένον καὶ ἐνιαῖον πρόσωπον, ὅπερ θὰ ἦτο τὸ Ἔθνος, ἀλλ' ἀνήκει εἰς ἕκαστον τῶν μελῶν αὐτοῦ. Δὲν εἶναι αὕτη βούλησις ἐξωτερικὴ καὶ ἀνεξάρτητος τῶν ἀτόμων, δὲν εἶναι συλλογικὴ βούλησις ἐνιαία, ἰδιαιτέρα καὶ διακεκριμένη τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων, ἀλλ' ἀπλῶς ἢ συν

¹ Πρὸβλ. M. H a u r i o u, Précis de droit public, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 629 κ.έπ. T o ũ α ὕ τ ο ũ, Précis élémentaire de dr. const., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 54 κ.έπ., 58 κ.έπ., T o ũ α ὕ τ ο ũ, La science sociale traditionnelle, Paris, 1896, σελ. 401. C a r r é d e M a l b e r g, Contribution κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 2, 13, τ. II, σελ. 167 κ.έπ., 204, 573. T o ũ α ὕ τ ο ũ, La loi κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 148 κ.έπ., 150 κ.έπ., 157. E s m e i n, Eléments, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 386. L. D u g u i t, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 585 κ.έπ., τ. II, σελ. 443, 445, 573. R. B o n n a r d, Précis élémentaire de droit public, Paris, 1925, σελ. 11 κ.έπ. J. B a r t h é l e m y, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 53, 101, 103. V. B a s c h, L'individualisme anarchiste, Paris, 1928, σελ. XIII. B e r o l z b e i m e r ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 216. M. W u n d t, Staatsphilosophie, München, 1923 σελ. 13. T a p a r e l l i d' A z e g l i o, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 137, κ.έπ. 231. V. O r l a n d o, Principii, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59. T o ũ α ὕ τ ο ũ, Del fondamento κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 420, 422, 433, 436, 448. G. D e l V e c c h i o, Lezioni, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 254, 265. P a n u n z i o, Popolo κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22, 25, 27, 39, 80. E. C r o s a, Diritto costituzionale, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 35, 83, 121. N. N. S a r i p o l o s, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 188, 174. Α. Σ β ῶ λ ο υ, Τὸ νέον Σύνταγμα, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 128.

ισταμένη αὐτῶν, αἵτινες κατ' ἀκολουθίαν ἐνυπάρχουσιν ἀκέραιαι ἐν τῇ γενικῇ βουλήσει.

Οὕτως ἐκάστη τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων, τῶν ἀπαρτιζουσῶν τὴν γενικὴν βούλησιν, τυγχάνει τιτουῆχος ποσοστοῦ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἥτις κατὰ ταῦτα διαμοιράζεται ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν ἀτόμων, αἵτινα ἠνώθησαν, ἵνα ἀποτελέσωσιν τὴν γενικὴν βούλησιν. Ὡς γράφει ὁ Carré de Malberg ¹, « ἡ κυριαρχία ἀναλύεται εἰς τὴν ἀτομικὴν κυριαρχίαν τῶν μελῶν τοῦ Ἔθνους, καὶ κατ' ἀκολουθίαν θὰ ἔδει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ 40 ἑκατομμυρίων μελῶν τοῦ Ἔθνους ἕκαστον τούτων κατέχει τὸ ἐν τεσσαρακοντάκις ἑκατομμυριοστὸν τῆς ἐξουσίας ». Διαλύεται οὕτω τὸ Ἔθνος εἰς τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ στοιχεία καὶ δίδεται ἡ ἀνωτάτη ἐξουσία εἰς τὸ ἀνοργάνωτον πλῆθος.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἣς τὰ στοιχεῖα ἀντλοῦσιν ἐκ χωρίων τινῶν τοῦ ἔργου τοῦ Rousseau, περὶ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ², δὲν ὑπερίσχυσε μὲν ἐν ἀρχῇ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτε διεκηρύχθη, ὡς εἶδομεν, ἡ ἰδέα τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐθνικῆς κυριαρχίας, θεωρεῖται ὅμως ὡς καθιερωθεῖσα βραδύτερον ὑπὸ τινῶν Διακηρύξεων καὶ Συνταγμάτων τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου, ὡς καὶ μεταγενεστέρων ³.

¹ Contribution κλπ., ἐνθ' ὄνωτ., τ. II, σελ. 167. Βλ. καὶ Esmein, *Éléments*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 386.

² *Contrat social*, l. III, ch. I: « Supposons que l'état soit composé de dix mille citoyens. Le souverain ne peut être considéré que collectivement et en corps; mais chaque particulier, en qualité de sujet, est considéré comme individu: ainsi le souverain est au sujet comme dix mille est à un; c'est-à-dire que chaque membre de l'état n'a pour sa part que la dix millième partie de l'autorité souverain... ».

³ Βλ. Acte constitutionnel τῆς 24 Ἰουνίου 1793, ἀρθρ. 7: « Le peuple souverain est l'universalité des citoyens Français ». Déclaration an III, ἀρθρ. 17: « La souveraineté réside essentiellement dans l'universalité des citoyens ». Constitution, an III, ἀρθρ. 1: « L'universalité des citoyens français est le souverain ». Constitution 1848, ἀρθρ. 1 καὶ ἰδίᾳ Déclaration de la Chambre de Représentants τῆς 5

Αὕτη ἡ θεωρία, νομίζομεν, συνδέεται στενώτερον πρὸς τὴν συμβατικὴν ἀρχὴν, ἣτις θεωρεῖται πραγματοποιουμένη ἐνταῦθα, ἐφ' ὅσον ὁ νόμος εἶναι ἔκφρασις τῆς γενικῆς βουλήσεως, ἐξισουμένης πρὸς τὸ ἄθροισμα ἀπασῶν τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων, εἰς ἃς ὁ νόμος ἀφορᾷ.

Διὰ τῆς θεωρίας αὐτῆς ἐπειράθησαν νὰ δώσωσι λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν. Ἐφ' ὅσον, εἶπον, τὰ ἄτομα συντρέχουσιν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς γενικῆς βουλήσεως, οὕτω νοουμένης, ὁ νόμος, ὡς ἔκφρασις αὐτῆς, δὲν θίγει τὰ φυσικὰ δικαιώματα τῶν ἀτόμων, δὲν θίγει τὴν ἀτομικὴν αὐτονομίαν, διότι ἕκαστον ἄτομον, ὑπακοῦον εἰς τὴν γενικὴν βούλησιν, ἣτις δημιουργεῖται διὰ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, δὲν ὑπακούει εἰμὴ εἰς ἑαυτό¹. Οὕτω θεωρητικῶς τοῦλάχιστον πληροῦται ἡ ἀρχὴ τῆς συμβάσεως. Δὲν ὑπάρχει ἄνωτέρα τις βούλησις, ἐπιβαλλομένη εἰς τὰς ἀτομικὰς βουλήσεις, διότι ἡ γενικὴ βούλησις ἀπετελέσθη ἐξ ἀπασῶν τῶν ἀτομικῶν βουλήσεων. Τὸ δίκαιον κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ὁ μεταξὺ τῶν συμβληθέντων μελῶν κοινωνίας τινὸς νόμος. Ὁ νόμος δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ θέλημα πάντων τῶν μελῶν κοινωνίας τινός. Ὡς δὲ ἡ σύμβασις μεταξὺ δύο ἢ πλειόνων ἀτόμων δημιουργεῖ τὸν μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων νόμον, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ θίγηται ἡ αὐτονομία αὐτῶν, οὕτω καὶ ἡ σύμβασις μεταξὺ πάντων τῶν μελῶν κοινωνίας τινός δημιουργεῖ τὸν νόμον, δηλαδὴ τὸν κανόνα τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως τῶν μελῶν αὐτῆς, χωρὶς νὰ θίγηται ἡ αὐτονομία τούτων.

¹ Ἰουλίου 1815, ἀρθρ. 1: « Tous les pouvoirs émanent du peuple; la souveraineté du peuple se compose de la réunion des droits de tous les citoyens ». Πρβλ. M. H a n r i o u, Principes d. dr. public, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 630 κ.έπ. T o u a u t o u, Précis élémentaire, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 58 κ.έπ.

¹ Πρβλ. J.-J. Rousseau, Du contrat social, l. I, ch. VI: «...chacun, s'unissant à tous, n'obéisse pourtant qu'à lui-même, et

Είναι προφανές ἄφ' ἑτέρου ὅτι ἡ δημοκρατία καὶ δὴ καὶ ἡ ἀμεσος ἔρχεται ὡς λογικὸν συμπέρασμα τῆς θεωρίας ταύτης ¹.

Αὕτη εἶναι ἡ σχέσις τῆς θεωρίας τῆς διηρημένης κυριαρχίας πρὸς τὴν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρίαν καὶ πρὸς τὴν δημοκρατικὴν ἀρχήν.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ὁμῶς θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα. Πλὴν τῆς βασικῆς θεωρητικῆς δυσχερείας, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος ², ἐν σχέσει πρὸς τὸν φαῦλον κύκλον, ἐν ᾧ περιπίπτει ἡ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρία, τοιαύτη τις περὶ κυριαρχίας ἀντίληψις οὐδόλως ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τοῦ δημοσίου δικαίου.

Ἴνα εἴμεθα συνεπεῖς πρὸς τὴν συμβατικὴν ἀρχήν, θὰ ἔδει νὰ ἰσχύη ἀπαραιτήτως ὁ θεσμὸς τῆς λεγομένης ἀμέσου δημοκρατίας, θὰ ἔδει δηλονότι σύμπας ὁ λαὸς νὰ συνέρχηται ἐκάστοτε, ἵνα ψηφίῃ τοὺς νόμους τοῦλάχιστον ³. Μάλιστα δὲ ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτοῦ ἔννοιαν, ἣτις περιλαμβάνει πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἄτομα κοινωνικοῦ τινος συνόλου, διότι οὐδεὶς περιορισμὸς τῆς ψήφου θὰ ἦτο ἐν προκειμένῳ δεδικαιολογημένος ⁴.

Τοῦτο ὁμῶς ἐν τοῖς πράγμασι δὲν συμβαίνει, διότι πλείστοι περιορισμοὶ καθιεροῦνται ὑπὸ τῶν ἐκλογικῶν νόμων, καὶ οὕτω μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ στερεῖται τῆς ψήφου, πολλοὶ δὲ τῶν ἄλλων

reste aussi libre qu'auparavant». Πρὸβλ. καὶ Carré de Malberg, *La loi* κλπ., ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 150.

¹ Πρὸβλ. Carré de Malberg, *Contribution* κλπ., ἐνθ' ἄνωτ. τ. II, σελ. 203 κ. ἐπ. M. Hauriou, *Principes*, ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 630.

² Βλ. ἀνωτέρω, σελ. 40 κ. ἐπ.

³ Πρὸβλ. Carré de Malberg, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 204, ἰ τοῦ αὐτοῦ, *La loi* κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 157. M. Hauriou, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 630. V. Orlando, *Del fondamento* κλπ., σελ. 434.

⁴ Πρὸβλ. M. Hauriou, *Principes*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 633 κ. ἐπ., 636. Σημειωτέον ὅτι πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην συνδέεται ἡ ἔννοια τῆς ψήφου, θεωρουμένης ὡς δικαιοσύνης, ὅπου δεόν νὰ ἀναγνωρίζηται ἐξ ἴσου εἰς πάντας.

ἀπέχουσι τῆς ψηφοφορίας ¹. Ἐφ' ἑτέρου αἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται κατὰ πλειοψηφίαν, ἐνῶ ἡ ὁμόφωνος ἀπόφασις σύμπαντος τοῦ λαοῦ τυγχάνει κατὰ τὴν προκειμένην θεωρίαν ἀπαραίτητος ². Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐπιβολὴ τῶν νόμων ἐπὶ τῆς μειοψηφίας θὰ ἔδει νὰ θεωρηθῆ αὐθαίρετος ³. Ἐπειδὴ δὲ ἀενάως τὸ κοινωνικὸν σύνολον μεταβάλλεται, οἱ νόμοι μὴ δυνάμενοι ἐπ' ἄπειρον νὰ δεσμεύωσι τὰς ἐπερχομένας γενεάς, θὰ ἔδει νὰ ψηφίζωνται καθ' ἑκάστην ⁴.

Ἐν Γαλλίᾳ ὅμως, ἐνθα παρόμοιαι θεωρίαι ὑπεστηρίχθησαν, ἡ ἄμεσος δημοκρατία οὐδέποτε ἴσχυσεν. Ἀντιθέτως μάλιστα ἤδη ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἰσχύει ἡ ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς ἢ ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας ⁵.

¹ Πρὸβλ. J. Bentham, *Tactique des assemblées législatives*, Paris, 1822, τ. II, σελ. 297. M. Guizot, *Histoire des origines du gouvernement représentatif*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. 101 κ. ἐπ. G. Jèze, *Le dogme de la volonté nationale et la technique politique*, ἐν *Revue du droit public*, 1927, σελ. 165 κ. ἐπ., J. Duguit, *Traité*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. 13. G. Jellinek, *Allg. Staatslehre*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 394. V. Orlando, *Del fondamento κλπ.*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 425 κ. ἐπ. Α. Σβώλου, *Τὸ νέον Σύνταγμα*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. ζ, 85 κ. ἐπ.

² Πρὸβλ. M. Guizot, *Histoire κλπ.*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σ. 101, 108.

³ Πρὸβλ. M. Guizot, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 94 κ. ἐπ., τ. II, σελ. 101 κ. ἐπ. Carré de Malberg, *La loi κλπ.*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 150, 156. M. Hauriou, *La science sociale traditionnelle*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 402. F. Guizot, *Des moyens κλπ.*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 144. G. Tardé, *Les transformations du droit*, Paris, 1922, σελ. 113 κ. ἐπ. Romagnosi, *Assunto primo della scienza del diritto naturale*, Prato, 1856, σελ. 145 κ. ἐπ.: «Figuriamo 25 membri d'una nascente società... Credete voi che 42, o 18 dei medesimi possano a buon diritto accordarsi per ispingere uno o sei altri à loro capriccio?».

⁴ Πρὸβλ. A. Fouillée, Ἔργον ἐν *Revue des Deux Mondes*, 1903, σελ. 322 κ. ἐπ. R. Smend, *Verfassung und Verfassungsrecht*, München, 1928, σελ. 69. G. Del Vecchio, *Su la teoria del contratto sociale*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 59.

⁵ Βλ. J. Barthélemy, *Traité*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 86. Ἡ ἐπιβ.

Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐκτὸς τοῦ ὅτι καταλήγει εἰς τὴν ἀπαλλοτριώ-
σιν τῆς κυριαρχίας ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν ἀντιπροσώπων
αὐτοῦ¹, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀναπαλλοτριώτου
τῆς κυριαρχίας, τυγχάνει καὶ λογικῶς ἀσύλληπτος, ἔχει δὲ προ-
καλέσει ἀτελευτήτους συζητήσεις².

Πράγματι δὲν εἶναι νοητὸν νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ λαὸς θέλει ἐκ τῶν
προτέρων ἐκεῖνο, ὅπερ οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ θὰ θελήσωσιν αὐ-
ριοῦ³, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας

αὕτη ἰσχύει καὶ παρ' ἡμῖν. Βλ. Ν. Ν. Σαριπόλου, Συνταγματικὸν Δί-
καιον, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 261.

¹ Πρβλ. J.-J. Rousseau, Du contrat social, l. III, ch. xv. Carré
de Malberg, Contribution κλπ., ἐνθ' ἄνωτ. τ. II, σελ. 204.

² Πρβλ. Pilon, Essai d'une théorie générale de la représen-
tation dans les obligations, thèse Caen, 1897, σελ. 8 κ.έπ.: « Il n'y a
pas de notion plus flotante et plus vague que celle de représentation »,
σελ. 15: « Il n'y a pas de notion plus indécise... », σελ. 16: « On peut
dire qu'autant il y a d'auteurs ayant écrit sur cette matière, et ils
sont nombreux, autant il y a de conceptions différentes ». L. Du-
guit, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 475: « Cette notion de représen-
tation m'a toujours fortement embarrassé. Après de longs efforts, je
suis enfin arrivé à comprendre qu'elle est complètement inutile et
qu'il faut l'éliminer entièrement ».

³ Βλ. J.-J. Rousseau, Du contrat social, l. II, ch. II: « la sou-
veraineté... ne peut jamais s'alliéner, et que le souverain... ne peut
être représenté que par lui-même... Le souverain peut bien dire:
Je veux actuellement ce que veut un tel homme, ou du moins ce qu'
il dit vouloir; mais il ne peut pas dire, Ce que cet homme voudra
demain, je le voudrai encore, puisqu'il est absurde que la volonté
se donne des chaînes pour l'avenir... », ἐπίσης l. III, ch. XV. Πρβλ.
L. Duguit, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 606. Carré de Mal-
berg, Contribution κλπ., ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. 204. Esmein, Elé-
ments, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 436 κ.έπ. J. Barthélemy, Traité, ἐνθ'
ἄνωτ., σελ. 87. G. Deroux, De l'interprétation des actes juridiques
privés, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 328. V. Orlando, Del fondamento κλπ.,
ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 434.

δὲν λαμβάνεται σήμερον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντολῆς.

Διὰ τὴν ὑπαρξιν ἀντιπροσωπείας ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντολῆς, θὰ ἔδει νὰ πληρῶνται οἱ ἀκόλουθοι ὅροι. Θὰ ἔδει ἐν πρώτοις νὰ ὑφίσταται ὁ θεσμὸς τῆς ἐπιτακτικῆς καὶ προσωπικῆς ἐντολῆς, καθ' ἣν οἱ ἀντιπρόσωποι θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ψηφίζωσι καὶ ἀποφασίζωσιν ἐν τῇ βουλῇ συμφώνως πρὸς ῥητὸς ἐντολὰς, ἃς θὰ ἔδει νὰ δίδωσιν εἰς αὐτοὺς οἱ ἐκλογεῖς. Θὰ ἔδει ἀφ' ἑτέρου νὰ ὑφίσταται τὸ δικαίωμα τῆς ὑπὸ τῶν ἐκλογέων ἀνακλήσεως τῆς ἐντολῆς. Τέλος θὰ ἔδει νὰ ὑφίσταται εὐθύνη τῶν ἐντολοδόχων ἔναντι τῶν ἐντολέων.

Οὐδὲν ὁμῶς ἐκ τούτων ὑφίσταται κατὰ τὴν σύγχρονον ἀντίληψιν τῆς πολιτικῆς ἐκπροσωπήσεως

Κατὰ τὰ ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα ἰσχύοντα, οἱ βουλευταὶ θεωροῦνται ὡς ἀντιπρόσωποι οὐχὶ τῆς περιφερείας, ἐν ἣ ἐξελέγησαν, ἀλλὰ τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου¹. Μάλιστα δὲ οὐχὶ ἕκαστος βουλευτὴς κεχωρισμένως, ἀλλ' ἡ βουλή, ὡς σύνολον, θεωρεῖται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἔθνους², τῶν βουλευτῶν λαμβανομένων ἀπλῶς ὡς μελῶν τοῦ συλλογικοῦ τούτου σώματος τῆς βουλῆς, εἰς ἣν, ὡς συγκεκριημένον σῶμα λαμβανομένην, ἀποδίδεται ἡ ιδιότης τοῦ ἀντιπροσώπου³.

¹ Βλ. Constitution τοῦ 1791, titre III, ch. I, sect. III, ἀρθρ. 7 : « Les représentants nommés dans les départements, ne seront pas représentants d'un département particulier mais de la Nation entière... » Βλ. ὡσαύτως Constit. an III, ἀρθρ. 52 καὶ Constit. 1948, ἀρθρ. 34. Ἀναλόγους διατάξεις περιλαμβάνουσι πλεῖστα τῶν νεωτέρων Συνταγμάτων, ὡς καὶ τῶν ἡμετέρων.

² Βλ. L. D u g u i t, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I., σελ. 609 κ. ἐπ. J. B a r t h é l e m y, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 103 κ. ἐπ. O s t r é g e M a l b e r g, Contribution, ἐνθ' ἄνωτ., τ. II, σελ. II, σελ. 167.

³ Ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ἀντιπροσωπείας ἐπεκρίθη, ὡς δημιουργοῦσα μεγίστης δυσχερείας ἀπὸ πολιτειολογικῆς ἀπόψεως. Βλ. L. D u g u i t, Traité, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 609 κ. ἐπ. Ν. Ν. Σ α ρ ι π ὁ λ ο υ, Συνταγματικὸν Δίκαιον, ἐνθ' ἄνωτ., τ. I, σελ. 261 κ. ἐπ.

Ἐξ ἑτέρου ὁ θεσμὸς τῆς ἐπιτακτικῆς ἐντολῆς δὲν ἰσχύει, οἱ δὲ βουλευταὶ ψηφίζουσι ἐν τῇ βουλῇ κατ' οἰκείαν κρίσιν, οὐδεμίαν ἔχοντες εὐθύνην « ἕνεκα γνώμης ἢ ψήφου δοθείσης παρ' αὐτῶν κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν βουλευτικῶν τῶν καθηκόντων ».

Τέλος ἀνάκλησις τῆς ἐντολῆς δὲν δύναται νὰ γίνῃ ὑπὸ τῶν ἐκλογέων. Οἱ βουλευταὶ παραμένουσι κατ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βουλευτικῆς περιόδου, πλὴν ἐὰν ἐν τῷ μεταξύ διαλυθῇ ἡ βουλή.

Οὕτως ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας καταντᾷ νὰ εἶναι ἀπλῶς πλάσμα τοῦ δικαίου¹, οὐδόλως δὲ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς θεωρίας τῆς διηρημένης κυριαρχίας.

¹ Βλ. K. Rieker, Die rechtliche Natur der modernen Volkvertretung, Leipzig, 1892, σελ. 55 κ. ἐπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΙ ΠΕΡΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΥ ΘΕΩΡΙΑΙ ΤΟΥ GROTIUS ΤΟΥ HOBBS ΚΑΙ ΤΟΥ LOCKE

Ἐπειδὴ οἱ ἐκθέτοντες τὴν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρίαν ἀναφέρονται συνήθως εἰς τὰ ἔργα τοῦ Grotius, τοῦ Hobbes καὶ τοῦ Locke¹, κρίνομεν σκόπιμον νὰ προβῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν θεωριῶν τῶν σπουδαιοτάτων τούτων πολιτικῶν συγγραφέων, ἵνα ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν κλασικὴν θεωρίαν καταδειχθῇ, τὸ μὲν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη πρὸς οὐδεμίαν τῶν θεωριῶν τῶν συγγραφέων τούτων συμπίπτει ἀπολύτως, τὸ δὲ ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων πρὸς ἀλλήλους δὲν ὑφίσταται ἐνιαία καὶ ὁμοίομορφος περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἀντίληψις.

§ 1 Ἡ θεωρία τοῦ Hugo Grotius².

Ὡς ὀρθῶς ἐλέχθη³, ἡ περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου θεωρία ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Grotius, *De jure belli ac pacis*⁴ μικρὰν καταλαμβάνει θέσιν καὶ δὲν ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη βάσιν τοῦ ὅλου αὐτοῦ συστήματος.

¹ Κυρίως δὲ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Rousseau, ἀλλὰ περὶ τῆς θεωρίας τούτου θέλομεν ἀσχοληθῆ ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

² Βλ. ἀνωτέρω, τεῦχος Α', σελ. 52 κ.έπ.

³ Βλ. G. J e l l i n e k, *Allgemeine Staatslehre*, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 199.

⁴ Βλ. ἀνωτ. τεῦχος Α', σελ. 4, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

Πράγματι περί τῆς φυσικῆς καταστάσεως ὁ Grotius δι' ὀλίγων πραγματεύεται ¹. Στηριζόμενος ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ὡς καὶ τῶν φιλοσόφων καὶ ποιητῶν ², περιγράφει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, οὗτινος τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν φαντάζεται ὡς κατάστασιν ἀπλότητος καὶ ἀγαθότητος, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἐλάτρευον τὸ « δένδρον τῆς ζωῆς ».

Τὴν κατάστασιν ταύτην διεδέχθη ἄλλη, ἥτις ὡς σύμβολον εἶχε τὸ δένδρον τῆς ἐπιστήμης τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ « τῆς δξυτητος καὶ διανοίας » ταύτην δε τῆς ἀλλῆς καταστάσεως, ἐν ἣ τὰ πάθη ὑπερίσχυον ³. Δὲν ἐπιμένει ὁμοῦς ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου ὁ Grotius καὶ δὲν βεβαιοῖ σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ὑπῆρξε πράγματι. Ὅπως δὲν νοεῖ τὴν φυσικὴν αὐτὴν κατάστασιν, ὑφ' ἣν ἔννοιαν λαμβάνει ταύτην ἡ κλασικὴ θεωρία, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἀπομονωμένοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἄνευ κανόνος τινὸς συμπεριφορᾶς. Ὁ Grotius, ἀκολουθῶν ἐν τούτῳ τὸν Ἀριστοτέλη, διακηρύσσει ὅτι αὕτη αὕτη ἡ φύσις ἄγει τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτῶν καὶ ὁσάκις ἔτι οὐδαμῶς ἔχουσιν ἀνάγκην τῶν ἄλλων ⁴. Ὅθεν εἶναι πρόδηλον ὅτι θεωρεῖ τὴν φυσικὴν κατάστασιν ὡς προπολιτειακὴν ⁵ μᾶλλον, ἢ ὡς προκοινωνικὴν.

Τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ὡς ἄλλως τε καὶ πᾶσαν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, παντοῦ καὶ πάντοτε, διέκουσι, κατὰ τὸν Grotius, κανόνες τινὲς δικαίου, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ *ius naturale*. Τοῦτο δὲν

¹ Ἰδίᾳ ἐν τῷ 1, II, c. II καὶ proleg., § 15.

² Βλ. *De jure belli* κλπ., I, II, c. II.

³ Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἰδέα τῆς φυσικῆς καταστάσεως συνδέεται καὶ ἐνταῦθα, ὅπως τοῦτο συμβαίνει καὶ παρ' ἄλλοις, πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ προπολιτειακοῦ ἁμαρτήματος.

⁴ Βλ. *De jure* κλπ., proleg., § 5 καὶ 17.

⁵ Βλ. L. II, c. II, § 2.

είναι δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης, οὐδὲ τῆς Θείας βουλήσεως¹, ἀλλὰ πηγάζει ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τουτέστιν ἐκ τῆς λογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀφ' ἑνός, καὶ ἐκ τοῦ *appetitus societatis* ἀφ' ἑτέρου².

Ὅθεν τὸ σύστημα τοῦ Grotius θεμελιούται οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δικαιώματος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου. Οὕτω δὲ χωρίζεται τοῦτο ῥιζικῶς ἀπὸ τῆς κλασικῆς θεωρίας, ἥτις θεμελιούται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δικαιώματος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ὑπάγεται εἰς τὰς λεγομένας ὑποκειμενικάς, ἀλλ' εἰς τὰς ἀντικειμενικάς περὶ δικαίου θεωρίας. Διότι ἡ ἐν λόγῳ θεωρία θέτει μὲν ὡς θεμέλιον τοῦ δικαίου τὸν ἀνθρώπον, οὐχὶ ὅμως τὸ ἐμπειρικὸν ἄτομον, οὐχὶ τὴν αὐθαίρετον ἀτομικὴν βούλησιν, ἀλλὰ τὸν λογικὸν ἀνθρώπον, τὸν ὀρθὸν λόγον, ὅστις ἔχει ἀντικειμενικὴν ὑπόστασιν. Τὸ δίκαιον δὲν δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ ἀτόμου αὐθαιρέτως, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἄμεσον δεδομένον τῆς λογικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως ἀντικειμενικῶς καὶ αὐθρομήτως. Δεδομένοι δὲ ὅτι ὡς θεμέλιον τοῦ δικαίου τίθεται καὶ ὁ *appetitus societatis*, θὰ ἡδυνάμεθα ἐν τινι μέτρῳ νὰ κατατάξωμεν εἰδικώτερον τὸν Grotius εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς θεωρίας τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου³.

Ὁ Grotius παραδέχεται βεβαίως καὶ τὸ *ius*⁴ *naturale*, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαιώματος⁵, ὅπερ, σημειωτέον, διακρίνει ἀπὸ τῶν

¹ Βλ. L. I, c. I, § 10. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ Grotius δὲν ἀπορρίπτει τὴν ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐπίδρασιν τῆς Θείας βουλήσεως, ἀλλὰ φαίνεται ἀναγνωρίζων μόνον ἐπίδρασιν, οὐχὶ ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς οὐσίας. Πρβλ. proleg., § 10 κ. ἐπ.

² Βλ. Proleg., § 8 κ. ἐπ.

³ Βλ. L: D u g u i t, *Traité de droit constitutionnel*, ἐνθ' ἀντ., τ. I, σελ. 206. Περὶ τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, βλ. G. Gurvitsch, *L'idée du droit social*, ἐνθ' ἀνωτ.

⁴ Τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἡ λέξις *ius* σημαίνει δίκαιον καὶ δικαίωμα, ἐγένετο αἰτία συγχύσεων.

⁵ Βλ. L. I, c. I, § 4.

κεκτημένων δικαιωμάτων¹, ἅτινα χορηγοῦνται ὑπὸ τῆς Πολιτείας. Ἐν τῷ φυσικῷ δικαίωμ, καίπερ ἀνεξάρτητον τοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ πολιτείας, δὲν ἔχει αὐτοτελῆ ὑπαρξιν, ἐφ' ὅσον ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, δηλαδή ἀπὸ τῶν κανόνων τοῦ φυσικοῦ δικαίου².

Ἡ διάκρισις, ἣν ὁ Grotius ποιεῖται, μεταξὺ τοῦ *ius naturale* καὶ τοῦ *ius gentium* δὲν διασπᾷ τὴν ἐνότητα τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Τὸ *ius gentium*, ὅπερ στηρίζεται ἐπὶ τῆς κοινῆς συγκαταθέσεως τῶν πεπολιτισμένων τοῦλάχιστον λαῶν, δὲν ἔχει ἀξίαν καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ *ius naturale*. Ἡ κοινὴ συγκατάθεσις ἀποτελεῖ ἀπλῶς τρόπον βεβαιώσεως *a posteriori* περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ *ius naturale*³.

Ἐφ' ἑτέρου τὸ *ius civile*, ὅπερ εἶναι τὸ ὑπὸ ἀνθρωπίνης βουλήσεως τεθειμένον δίκαιον, δὲν ἔχει καὶ τοῦτο ἀξίαν, εἰ μὴ ἐν συναρτίσει πρὸς τὸ φυσικὸν δίκαιον, ὡς πραγματοποιοῦν τὴν ἀρχὴν τοῦ φυσικοῦ δικαίου⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ νῦν εἰς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον, ὁ Grotius θέτει τοῦτο ὡς θεμέλιον τοῦ Κράτους. Παραδέχεται δὲ δύο συμβόλαια, τὸ *pactum unionis*, ὡς ἢ σιωπηρῶς συνομολογούμενον μεταξὺ τῶν ὑπηκόων Κράτους τινὸς ἀφ' ἑνός, καὶ τὸ *pactum subiectionis*, δι' οὗ ἰδρύεται ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἀφ' ἑτέρου. Διὰ τοῦ *pactum unionis* δημιουργεῖται ἐν σῶμα, ὁ λαὸς ἢ τὸ Κράτος, ὅπερ συνιστᾷ κοινωνίαν διηνεκῆ καὶ τελείαν, ἠθικὴν προσωπικότητα, ὑποκειμένον «*subjectum adaequatum*»⁵. Εἰς τὸ σῶμα τοῦτο ὀφείλουσι νὰ ὑποβληθῶσιν ἅπαντα τὰ μέλη τῆς κοινωνίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, καὶ ἀνεξαρτήτως

¹ Δέον νὰ μὴ συγχέηται ἡ ἐννοια αὕτη πρὸς τὴν σημερινὴν ἐννοια τοῦ κεκτημένου δικαιώματος.

² Βλ. Proleg., § 42.

³ Βλ. Proleg., § 41, 42, l. I, c. II, § 12.

⁴ Βλ. Proleg., § 17, l. II, c. I, § 14.

⁵ Βλ. L. II, c. VI, § 16.

πάσης συμβάσεως, ἀπορρέει ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ γνώμη τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ ἔχει τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ καὶ ἡ γνώμη ὀλοκλήρου τοῦ σώματος. Διότι πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐσχημάτισαν τὴν κοινωνίαν, ἠθέλησαν νὰ ὑπάρχη μέσον τι πρὸς λήψιν ἀποφάσεων ἐπὶ τῶν διαφόρων ζητημάτων. Θὰ ἦτο δὲ ἄδικον νὰ θεωρήσωμεν ὅτι τὸ μικρότερον μέρος ἐπιβάλλεται ἐπὶ τοῦ μεγαλυτέρου.

Ὁ Grotius, ἂν καὶ θεωρῇ ὅτι ὁ λαός, ἐνούμενος, ἀποτελεῖ ἓν σῶμα, τὸ Κράτος, ἐν τούτοις διαστέλλει αὐτὸ ἀπὸ τῶν ζώντων ὀργανισμῶν. Τοῦτο δὲ διότι τὸ Κράτος εἶναι προϊὸν τῶν βουλήσεων ἐκείνων, οἵτινες ἀποτελοῦσιν αὐτό, καὶ κατ' ἀκολουθίαν, ἵνα γνωρίζωμεν τίνα δικαιώματα ἔχει τὸ σῶμα τοῦτο ἐπὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ, δεόν νὰ γνωρίζωμεν τὴν πρόθεσιν ἐκείνων, οἵτινες ἐδημιούργησαν τοῦτο².

Ἐκ τῆς ἐννοίας δὲ ταύτης τῆς εἰς τὸ διηνεκὲς ἐνότητος τοῦ λαοῦ δικαιολογεῖται τὸ ὑποχρεωτικὸν τῶν ἀποφάσεων τοῦ σώματος αὐτοῦ, οὐ μόνον διὰ τὴν μειοψηφίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς μελλούσας γενεάς.

Σημειωτέον ὅτι ὁ Grotius δὲν ἀναγνωρίζει γενικῶς³ τὸ δικαίωμα τῶν συμβαλλομένων νὰ διαλύσωσι τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ Κράτος. Ὅθεν ἡ σύμβασις εἶναι τρόπον τινὰ « *constitutio quae ab initio est voluntatis, postea vero effectum habet necessitatis* ».

Ἀνεξατήτως νῦν τοῦ προβλήματος, εἰς καὶ κατὰ πόσον τὸ κοινωνικὸν τοῦτο συμβόλαιον δεόν νὰ θεωρηθῇ *sub specie facti*⁴, ἢ

¹ Βλ. L. II, c. VI, § 4. Proleg., § 16.

² Βλ. L. II, c. VI, § 4.

³ Πλὴν ἐξαιρέσεών τινων, περὶ ὧν βλ. l. I, c. IV, ἰδίᾳ § 7, καὶ αἱτινες δὲν ἀναιροῦσι τὸν κανόνα.

⁴ Τοῦτο δὲν δηλοῦται σαφῶς ὑπὸ τοῦ Grotius, δὲν καθορίζεται δηλαδὴ, εἰς τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον λαμβάνεται ὡς ἐμπειρικὸν γεγονός ἢ ὡς μετεμπειρικὴ ἀλήθεια, εἰς τὸ ἀποτελεῖ πρόβλημα ἱστορικὸν ἢ δεοντολογικόν, εἰς τὸ ἀνάγεται εἰς τὸ ὄν ἢ εἰς τὸ δεόν.

θεωρία τοῦ Grotius δὲν περιπίπτει εἰς τὸν φαῦλον κύκλον, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἄνωτέρω ἐν τῇ κριτικῇ τῆς κλασικῆς θεωρίας. Τοῦτο δὲ διότι ἡ ἀρχὴ *pacta sunt servanda* ἐνταῦθα δὲν ἀπορρέει ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς συμβάσεως, ἀλλὰ προϋπάρχει τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου καὶ πηγάζει ἐκ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀνεξαρτήτως πάσης συμβάσεως¹.

Ὁ Grotius παραδέχεται, ὡς εἴπομεν, καὶ τὸ *pactum subiectionis*, δι' οὗ καθορίζεται ἡ μορφή τῆς κυβερνήσεως καὶ τὰ ὅρια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας². «Ὑπάρχουσι, λέγει³, δύο ὑποκείμενα, ἐν οἷς ἐδρεύει ἡ κυριαρχία, τὸ ἐν κοινόν, τὸ ἕτερον εἰδικόν, ὅπως τὸ κοινόν ὑποκείμενον τῆς ὁράσεως εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τὸ δὲ εἰδικόν ὁ ὀφθαλμός. Τὸ κοινόν ὑποκείμενον, ἐν ᾧ ἐδρεύει ἡ κυριαρχία, εἶναι τὸ Κράτος, ὡς τοῦτο ὠρίσθη, δηλαδή ὡς τέλειον σῶμα. Ἀλλὰ τὸ εἰδικόν ὑποκείμενον, ἐν ᾧ ἐδρεύει αὕτη, εἶναι ἐν ἧ πλείονα πρόσωπα, κατὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθιμα ἐκάστου ἔθνους, ἐν μιᾷ λέξει ὁ κυρίαρχος».

Οἱ τρόποι τῆς κυβερνήσεως ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς συμβάσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων, τουτέστι τοῦ λαοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ κυριάρχου, ὅστις δύναται νὰ ἀποτελῆται ἐξ ἑνὸς ἢ πλειόνων προσώπων.

Ὅθεν ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ συμβολαίου τούτου, ὅπερ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ποικίλον κατὰ χρόνον καὶ τόπον, δεόν νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος, ὡς καὶ περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Ὁ Grotius δὲν παραδέχεται ὅτι ἡ κυριαρχία ἀνήκει ἄνευ ἐξαιρέσεως εἰς τὸν λαόν. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι περιπτώσεις, καθ' ἃς λαός τις ὑποτάσσεται εἰς ἐν ἧ πλείονα πρόσωπα, εἰς ἃ μετεβίβασεν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυβερνᾶν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυ-

¹ Βλ. Proleg., § 8, 16.

² Βλ. L. I, c. III, § 6.

³ Βλ. L. I, c. III, § 7.

λάξεως. Θεωρεῖ δὲ τοῦτο θεμιτόν, ὡς θεωρεῖ ἐπιτετραμμένον εἰς ἕκαστον νὰ γίνῃ δοῦλός τινος. «Ὡς μεταξὺ πλειόνων τρόπων ζωῆς, τῶν μὲν καλυτέρων τῶν δέ, ἕκαστος εἶναι ἐλεύθερος νὰ υἱοθετήσῃ ἐκεῖνον, ὅστις εἶναι τῆς ἀρεσκείας αὐτοῦ, οὕτω λαός τις δύναται νὰ ἐκλέξῃ τὴν μορφήν τῆς κυβερνήσεως, ἣτις φαίνεται εἰς αὐτὸν καλή. Δὲν θὰ κρίνωμεν δὲ τὸ δικαίωμα, ὅπερ ὁ κυρίαρχος ἔχει ἐπὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἀξίας μορφῆς τινος κυβερνήσεως, (πρόβλημα τοῦτο, ἐφ' οὗ αἱ γνώμαι πολὺ δίστανται), ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῆς βουλήσεως ἐκείνων, οἵτινες ἐξεχώρησαν τὸ δικαίωμα τοῦτο»¹. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἐξουσία τοῦ λαοῦ ἐξαντλεῖται ἐν τῇ πράξει τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ κυριάρχου· μετὰ τοῦτο δὲ ὁ λαὸς καθίσταται πλέον ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως δοῦλος.

Ὁ κυρίαρχος εἰς οὐδένα ἔναντι τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ περιορισμὸν ὑπόκειται. Ὑποχρεοῦται ὁμως νὰ τηρήσῃ ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ τοὺς κανόνας τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ δικαίου. Ἐν ἔναντι αὐτῆς περιπτώσει ἀναγνωρίζεται εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα τῆς παθητικῆς ἀντιστάσεως, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως².

§ 2. Ἡ θεωρία τοῦ Thomas Hobbes³.

Ὁ Hobbes εὗρε τὴν θεωρίαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου καὶ τὰς πρὸς αὐτὴν συνδεδειμένας θεωρίας τῆς φυσικῆς καταστάσεως καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ, ἰδίᾳ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου τοῦ Grotius. ὅπερ ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν. Προσπάθησε δὲ νὰ δώσῃ τὴν δέουσαν λύσιν εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς ἀνωτέρω θεωρίας προβλήματα, ἅτινα, ὡς λέγει, εἶχον κτισθῆ μέχρη τότε «εἰς τὸν ἀέρα»⁴.

¹ Βλ. L. I, c. III, § 8.

² Βλ. L. I, c. IV, πβλ. I. II, c. III, § 9.

³ Βλ. ἀνωτέρω, τεῦχος Α'. σελ. 53 κ. ἐπ.

⁴ Βλ. Epistola dedicatoria ἐν, The Elements of Law, Moral and Politic.